

Фальклор

Сяргей Панізьнік: “Да хлеба што хочаш знойдзеш...”

(Фальклорныя запісы на вялікай радзіме)

Пра смакату маўлення (Са скарбаў лексікі на мёрска-дзісенскім мацерыку)

Узьнесьціся – ня ўпасьці.

Вярнуцца – не прапасьці.

І нельга мову скрасьці:

яна ў крыві гарыць!

Міколу Крыўко – стваральніку “Дзісенскага слоўніка”

Адбярэ Божа стыд – будзеш сыт.

Адбярэ Божа сорам – будзе і корм.

Адзін дзень госьць – госьць, другі дзень госьць – хазяіну радасьць і злосьць;
трэці дзень госьць: -- А калі ж ты дадому паедзіш, ягамосьць ?
Чужое ем – і глух, і нем. А калі маё ядуць, - у мяне слёзы цякуць.
Камянёў – хоць забіся, вады – хоць заліся... Прыкупіўшы хлеба – можна жыць.
Калі не наеўся, то і не наліжышся.
Госьць ня воўк, а косьці аб”есьць.
А я не з галоднай хаты.
Часам з квасам, а парою з вадой.
Гаршчок гаршчку ганьбу даець, ды абодва дзюравыя.
На смачны кусочак знойдзеца і куточак.
Трапілася чарвяку на вяку!
Еш, пакуль рот сьвеж!
Кій на кій завадзіць, абед на абед – не.
Раньня птушка цярэбіць зубкі, а позьня – вочкі.
- Якое там паеў: хацеў скарынку хлеба абмакнуць, дык і тая ў вядро ня ўлезла.
Ня п’еш – хлебам макай.
Хлеб вяроўкай рэжуць?
А тут і хлеба не палюбіш...
Юра – у саланаватую ваду з алеем, цыбуляй накрышаны хлеб.
Цюпка (цюра) – хлеб, замочаны ў буллёне з малаком.
Плячысты на живот.
Распасьціць пуза.
Сам не гам, і другому не дам.
Яму палец у рот не кладзі...
Як кот цяў! (Цяць – хутка ўхапіць са стала).
Клёк згубіць – страціць смак, разуменне, развагу.
Свая рука ня сука – у рот нясець.
І ад яйка адальце!
Калі салам абмазаць, то за ноч кот зьесьць (Пра худзенькую жанчыну).
Індычынку – на затычынку (Закуска ад Ядзвінні Кісьляк).
- Пі, душа! Не шкадую каўша! (Зычэнне майго бацькі).
Што стары зьеў, тое прапала.
Полевэчка з піньдзюкамі, біздрыкі ў масьле. (Піньдзюк - ранні грыб; біздрык -
бязхвосты: вугор, або піскун (мінога ручаёвая).
На семя і на емя (пра запасы).
Какора – посны блін з ячменнай мукі; соль, сода ў дадатку. Пра ўчарсьцьвелую
какору: “І чорт босым ня пройдзіць!”

Магір – трохкутнік з аржаной або пшанічнай мукі на малаку, зь яйкам. “Магір” –
прызыўка чалавека з Бабышак – гаспадарліваму, але “сухому” на бяседзе.

Лапун – да бульбы скварку і ў печ.
Путра – каша з аржаной мукі. Латышская Putra – пахлёбка з саладовай мукі.
“Сарока” – бабка: у адцэджаную юшку пару як, трохі манкі, скварак – і ў жароўню.
“Сьлёзкі” – зацірка: завараны крухмал ўперамежку з мукою.
Лёк – расол для сьлёдак.
Панцак – завараная ў вадзе ячменная аддзёрка.
Прокідзь – буллён, запраўлены скваркамі з дабаўкай алею, або масла.
Камы з душамі – тое, што і цэпеліны.

Лепш не даеўшы, ды спакойна пасядзеўшы.
Так наясіся, што хоць на пупіку круціся.
Хоць зубы на паліцу (пры галаднечы).
Напіцерыліся! Умеюць і запрасіць, і падаць (пабыўшы ў Піцеры).
Суседзі “ядуцца” – сvaraцца.
Напундырыцца – наеьціся.
Уёдываць – еьці са смакам.
Апрыч еьці – асобна.
Ні рыба, ні мяса – аб непрыгоднасьці гаспадара.
Распурзаць – размазаць (кашу па сталю).
Хоць шаром пакаці ... (пра нішчымніцу).
Субіна кілбасы – палавіна (кола) счыненай дамашняй каўбасы.
Рыбаку кот яйцы не ад”еьць.
Трубіць у кулак – галадаць, галець.
Уволечку наеьціся.
Хадзіць на стол – на памінкі.
Хадзіць у адведкі – наведць народжанага дзіцёнка.
Спраўляць пагалоўшчыну - частаваць свежай свінінай.
Засталіся толькі сьпіткі-зьедкі да пасьледкі.
Блішчэць – зайзросна глядзець за едакамі.
Уволечку наеьціся - упоўніцу.
Яглы – ня еўшы спаць ляглі (“яглы” – прасяная страва, нішчымніца).
Сядзець у чужым арудзе – пабірацца набыткамі суседа.
Сядзець нашча – не пасьнедаўшы.
Кісьляк лытку памачыў – падкіслая, абрызлая страва (малако).
Блін на блін живот не расколіць.
Сёмая вада на кісялі – пра далёкую радню.

Смакату прыказак і прымавак, жартаў і каламбураў, прысмакі пацешак і прыбабунькаў, наедак ад гаваркіх словаў, прокідзь гумару і засцярогі з незабытым памячэннем зычных гукаў займеў я ў родных Бабышках, у Латышах, Даўгінаве, Лявонпалі... Многа выпіў раўгені, а не варголы пры запісах смажаніны з усьмешак ад бацькоў Нюры і Сыцяпана, не ўрабеў ад рызынак сястры Ніны, 1933 года нараджэння, якая і ў Юрмале берагла маслянку з бабышаўскай бойкі (а фунцікі масла трэба было везці ў Друю на продаж). І намаўляла мне: - А мы не з галоднай хаты! Жыць пры бяхлебціцы не было панады! А круціць у істопцы жорны і ты быў рады.

Ну вось тут усім едакам-не лайдакам і

САВЫ ПАРАДЫ

Вам засталіся сьпіткі-зьедкі?
Тады прыходзьце у адведкі:
мае смактушкі любяць дзеткі.

Непагадзь не прыкрыла люшку.
І ў макрэдзь мы згатавалі юшку.
Аж Сава той засьвярбела ў вушку.

Нас прасіла (мо і Папялушку):
- Вы падкіньце і ў маю кармушку
красачку не палыновую, -
дзятлавінку белагаловую!

Знайце: ранні пташак чысьціць зубкі,
а той, позьні, выцірае вочкі...
Не з пустой Сава, паверце, лубкі;
каб не госьцем быць у поснай ночкі, -

дайце мне бабок-гарох палушчыць;
хлеб-закалец, панчачок – у цёрла...
Толькі скразнякамі з маёй пушчы
пад пустэчу не агаляйце дзёрна!

х х х

Мудрая Сава здымае стружку
з мовы нашчай, каб душу ня цёрла.

Мы папросім наліваць у кружку
лёк, расол, юру, зацірку, юшку...

І Саву пасадзім ля Галубкі:
з дзятлавінкай смакаваць пятрушку.

30.06.—4.07.2018

Рыфмаванае маўленне землякоў

Ня думай, як думаецца, а думай, як давядзецца!

У 2015 годзе Нацыянальная Акадэмія навук Беларусі выдала вялізную кнігу: “Беларускі фальклор. Матэрыялы і даследаванні. Выпуск 2”. Там змешчана і каля 150 народных песняў, запісаных мною ў Мёрскім раёне - Бабышках, Даўгінаве, Латышах, Лявонпалі... У багатых запасніках думання і маўленьня Андрыяна і Ядзвіньні, Маруты і Марылі, Альжбеты і Адэлі, Вольгі, Васіля, Любы, Петрака, Стася я ўзбагаціўся не толькі старажытнымі песеннымі творамі з багатай народнай спадчыны, але і лексічнымі пярлінкамі – прымаўкамі, каламбурамі, прысяганнямі, павучаннямі, дражнілкамі, кленічамі... Адно зь любімых азначэньняў такіх выслоўяў-вясёлашчаў у Рыгора Барадуліна —прыбабунькі.

На здымку: старонка з дыска “Пад ясну зарыцу” з воблікамі маіх суаўтараў Ганны, Альжбеты, Адэлі з роду Панізньнікаў, Ядзвіньні і Андрыяна Кісьляк, Вольгі Грэцкай, Марылі Кезік, Маруты Пальчэх...

З назапашаных на лексічнай пашы скарбаў я выбраў толькі тыя аздабленьні ў гаворцы маіх землякоў, якія маюць рыфму: няважна, поўную ці няпоўную, мужчынскую ці жаночую, карнявую ці банальную, выпадковую ці глыбокую... Я ўзварушана слухаў, як граюць вусны ва ўсьмешцы, назіраў, як сарамлівеюць вочы...

З 9-10 стагодзьдзяў жыве РЫФМА ў славянскай вершатворчасьці. А якую глыбокую вершатворчасць прыкмеціў я ў валачобных песьнях, пачутых ад Андрыяна Кісьляка! Падышоўшы да новага вакна, яму кожны раз прыходзілася прыдумваць новыя велікодныя зычэньні пасля абавязковага рытуальнага тэкста:

Гаспадару, сьлічны пану,
Глянь – на дворы што дзеіцца,
Што дзеіцца-лялеіцца.
Ў тваім дварку як у райку!

Рыфма на Беларускім Мацерыку пакуль даходзіла да натхняльнай Музы паэта, штодзённа жыла на вуснах кожнага трапяткога чалавека - для пахвальбы і суціху суседа, для ўганараваньня Яго, ці фрывольнай прыманкі Яе... Але – пачнем слухаць Народ - для агульнай, як кажуць, карысьці.

xxx

З сынам сварыся – на печ кладзіся.
Зь зяцем сварыся – за клямку бярыся.

xxx

Каб ня клін, ды каб ня мох,
то і плотнік бы здох.

xxx

Каб ня ты, ды не Мікіта, -
была б хата не пакрыта.

xxx

Без вусоў, без барады -
як той чорт малады!

xxx

Пра воўка памоўка,
а мядзьведзь з-пад налуску ды за гуску.

xxx

А як мая галованька сьхітнецца, -
тады тваё гулянейка мінецца.
(Жонка мужу).

xxx

Якое дрэва, такі і клін.

Які бацька, такі і сын.

xxx

Еш, пакуль рот сьвеж!

А надакучыш – зусім не палучыш.

xxx

Трапілася чарвяку на вяку.

xxx

Чужое ем – і глух, і нем.

А калі маё ядуць, у мяне сьлёзы цякуць.

xxx

Адбярэ Божа сорам, будзе і корм.

Адбярэ Божа стыд – будзеш сыт.

xxx

Саракі гоняць сьнег да ракі.

xxx

Ня ведае правіца, што робіць лявіца.

xxx

Прарваўся грэх на сьмех.

xxx

Грэх у мех – і сам наверх.

xxx

Плакам, плакам, ды ўсё аднакам.

xxx

Плоха рада, а жыць нада.

xxx

Ня п’юць, а душу ў госьці завуць.

xxx

Не маніся, а Богу маліся!

xxx

Жыць – не мяшок шыць.

xxx

Як трывога, то й да Бога.

xxx

Калі пераначуем,

тады болей пачуем.

xxx

Шлюб пад плотам,

а вясельле – потым.

xxx

Ляжыць пад плотам,
а крычыць: - Работа!

xxx

Ну і нос:
чорт семярым нёс.

xxx

Дай волю -
трапіш у няволю.

xxx

Зычэнні маладым:
- Сем раз на начы,
восьмы раз устаючы.
А дзевяты на зару:
выйсьці з хаты – у пару!

xxx

Пачне ваяваць Кітай -
жыць кідай.

xxx

Вырас пад неба,
а дурны як трэба.

xxx

Хрэн табе ў вочы,
галавешкі ў зубы,
перац у нос,
клубок нітак паміж лытак,
галень паміж калень,
пад хвост памяло, -
каб аж дух заняло!

xxx

За грошы будзеш харошы.

xxx

Для чаго бабе ногі?
Каб не зьбіўся... я з дарогі.

xxx

Не выбірай дзеўку на ігрышчы,
а выбірай на ржышчы.

xxx

Хто мяняе,
па тым хамут гуляе.

xxx

У голад намруцца,
у вайну налгуцца.

xxx

Во як! Во як!
Насадзіў дзед хвояк,
а выраслі дубы!

У прысадах народнай творчасці (сам аднаго разу падыгрываў велікоднікам) выгукваліся мае вершы на хутары Бабышкі, у мястэчку Лявонпаль. Бабулька Альжбета вучыла, каб у радку было пабольш галосных: ДЫ НЕ КУКУЙ ЖА, ЗЯЗЮЛЕНЬКА, РАНА... І яе песні ўвайшлі ў выдадзены заўзятым фалькларыстам Сержуком Доўгушавым дыск “Пад ясну зарыцу” (Песенна-абрадавая традыцыя Міёршчыны па матэрыялах аўдыёкалекцыі С. Панізьніка. Запіс 1968 – 1969 гадоў). Спраўдзілася надзея, што з дапамогай кіраўніка гурта “Vuraj” выйдзе і кампакт-дыск пра лявонпальскае вяселле 1969 года. А пакуль – выношу на суд чытачоў верш-прысвячэнне Сержуку – у падзяку за выданне фальклорнай спадчыны маіх землякоў:

Пад ясну зарыцу!

Пад ясну зарыцу
мы выйшлі адкрыцца:
зямля не знямела, --
гучыць яна сьмела!
І добрыцца хмара
над родным папарам.
А песня прачнецца --
радзіма ачнецца.
Каб зьнікла пустэча,
імкнемся на веча
да продкаў парога.
Зноў стане нас -- многа!

З бяседага схода
раскрыляцца песні,
каб нацыю весьці
туды, дзе свабода --
пад ясну зарыцу.
... Спаўна ганарыцца
такому народу:
мы гучныя – зроду!

Умеем узвѣцца
і мы над маўчаньнем.
Пад яснай зарыцай
Жыццѣ велічаем!

Siargei Paniznik: "For the bread you may find what you want..."
(magazine "CULTURE. NATION", April 2019, issue 23, p.47-56,
www.sakavik.net)

Folk recordings on a great homeland, vocabulary treasures, beauty speech and pronunciation of countrymen from Miory-Disna region of Belarus.